

Kr 50,00

NR. 3 1998
39. ÅRGANG

SPRÅKLIG SAMLING

GITT UT AV

LANDSLAGET
FOR
SPRÅKLIG
SAMLING

**Minneord om
Ragnar Baartvedt
og Ivar Grotnæss**

Samnorsk som ide og praksis

**Purisme som idé og praksis
i norsk språknormering**

Godt journalistspråk

SPRÅKLIG SAMLING

Ansvarlig redaktør: Arne Torp
E-post-adresse: arne.torp@inl.uio.no

Bladpengar: kr 150,- pr. år

Adressa til laget og bladet:

Postboks 636 Sentrum, 0106 OSLO

Postgiro 0803 5163787

Heimeside: <http://www.users.dircon.co.uk/~stryger/>

Utgitt av:
LANDSLAGET FOR SPRÅKLIG SAMLING

Leiar: Pål Styrk Hansen
Tanumveien 89 E
1312 SLEPENDEN

Medlemspengar (inkluderer bladpengar):
kr 200,- pr. år
for skoleelevar, studentar og pensjonistar:
kr 100,- pr. år

Redaksjonelt

I det forrige nummeret av bladet signaliserte jeg nærmest galgenhumoristisk at neste nummer ikke ville bli lystig lesning, i og med at jeg da bl.a. hadde planlagt å ha med en artikkel om samnorsken som ide og praksis, og det er som kjent ei sørgelig historie, sett fra LSS-synspunkt. Lite ante jeg dengang at dette nummeret også skulle komme til å inneholde to nekrologer over kjente medlemmer av laget som har gått bort, men slik blei det altså.

At folk dør, er sjølsagt i og for seg ingen nyhet. Men at vi i vår lille forening har to nekrologer i samme nummer, sier nok samtidig sitt om at pionergenerasjonen nå etter hvert faller fra, og vi som er mest aktive i laget nå for tida, er dessverre også godt over myndighetsalderen. Det står derfor ikke til å nekte at LSS står overfor et betydelig forgubbingsproblem i åra framover, og det i dobbel forstand: Vi er for mange *gubber* både i alders- og kjønnsmessig forstand. Noen kjekke yngre damer har vi riktignok fått med oss i det siste, men noen kvinneinvasjon er det på ingen måte snakk om. Så vi rustne herrer (mer enn to!) kan gjerne ta mot flere både damer –

og herrer – fortrinnsvis yngre enn vi er sjøl (det siste ønsket greier nok de fleste å leve opp til – dessverre!).

Da får det være nok syting fra redaktøren – det er tross alt hyggelig å kunne presentere to seriøse faglige bidrag fra folk som i alle fall ligger langt under gjennomsnittsalderen i LSS. De to hovedartiklene denne gangen – om samnorsken og purimen – er nemlig levert av hovedfagsstudenter i nordisk språk ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo, og det dreier seg om lett reviderte utgaver av prøveforelesninger som ble holdt i mai 1998. Vi trykker dem her fordi vi synes de gir gode historiske oversyn over viktige emner i norsk språknormeringshistorie, noe som bør interessere leserne av et blad som vårt, samme hvor ubehagelig det måtte være. Når det gjelder purismen, er det vel forresten andre grupperinger som bør føle seg vel så ille berørt som LSS, sjøl om en gammel samnorskideolog som Knud Knudsen faktisk også var purist (se s. 13-14). Til slutt kan jeg dessuten love at neste utgave av bladet vil få et mer optimistisk preg enn dette nokså høstmørke nummeret.

Styret i LSS 1998-99

Sentralstyret

Pål Styrk Hansen, leder
Arne Torp, nestleder
Ivar Hundvin, sekretær
Eric Papazian, kasserer
Ruth Vatvedt Fjeld, styremedlem
Harald Støren, styremedlem
Ellen Skolseg, styremedlem
Thomas Hoel, varamedlem
André Stryger, varamedlem
Elsa Kristiansen, varamedlem

Landsstyret

Magne Aksnes
Gulbrand Alhaug
Rolf Theil Endresen
Arne Kjell Foldvik
Ernst Håkon Jahr
Svein Lie
Åshild Rykkja
Helge Sandøy
Knut Western
Jon Vidar

Varamedlemmer til landsstyret

Einar Flydal
Johs. Fosså
Anne-Ma Grønlie
Øyvind Gulliksen
Reidun Guldal
Eskil Hanssen
Thomas Refsdal
Thore A. Roksvold
Helge Omdal
Geirr Wiggen

Redaktør: Arne Torp
Revisor: Johs. Fosså
LSS sine medlemmer i
Norsk språkråd:
Arne Torp (bokmål)
Lars S. Vikør (nynorsk)

Ragnar Baartvedt døde 30. august

Han ble født i Larvik i 1921 og har i mange år bodd i Asker. Fra 1963 var han ansatt i NRK fjernsynet, først som nyhetsjournalist i Dagsrevyen, deretter i Samfunnsavdelinga i 20 år. Han var et kjent fjes som fjernsynsjournalist og programleder fram til han gikk av for aldersgrensa for drøye sju år sia. I flere perioder hadde han permisjon og jobba med lærerutdanning, blant annet på Lærerhøgskolen på Sagene, og han foreleste på Barnevernsakademiet. I de seinere åra har blant annet Østlandspostens lesere hatt glede av Ragnars arbeid. Han nyleste forfatterskap og skreiv grundige presentasjoner av disse i lørdagsavisa.

I laget er det først og fremst litteraturpris-komiteen som i de siste ti åra har hatt glede av hans arbeidsinnsats. Ragnar brukte mye tid på bøker. Særlig etter at han blei pensjonist, leste han mye, ofte flere romaner i uka. Dermed var han ekstra god å ha i juryen når vi om høsten kom sammen og delte våre erfaringer med det siste årets lesing: nye kandidater? Åssen sto det til med dem vi hadde hatt på venteliste noen år? Ragnar hadde oversikten; hvis ikke, skaffet han seg den; dro på Asker bibliotek, samarbeida med bibliotekarene om å finne fram bøker og omtaler, tok for seg forfatterskapet, nærleste, leste om igjen, var klar med sin konklusjon til neste møte.

På prisutdelingene var han også god å ha. Ofte falt det naturlig at han holdt juryens tale til prisvinneren, scenevant gjennom mange år som fjernsynsjournalist, sikker i replikken og imponerende godt forberedt. Som regel kjente han folk i prisvinnerens forlag, ikke sjelden prisvinneren sjøl. Også hans kontakter i medieverdenen var noen ganger til nytte når det gjaldt å finne ut hvem vi burde kontakte på forhånd, og hvem vi kunne invitere spesielt til pressekonferansen.

I fjor høst måtte Ragnar melde forfall; han hadde fått kreft. Han leste likevel og gjorde sine vurderinger, vi snakka sammen på telefon og hadde jurymøte på Radiumhospitalet. I våres sa han ja til å være med i prisjuryen i en ny periode. Han likte arbeidet og så fram til å gjøre en ny innsats. Det rakk han dessverre ikke. Vi takker for samværet, Ragnar, du rakk å sette varige spor etter deg i laget.

Pål Styrk Hansen

Ivar Grotnæss død

Den 11. september mista vi enda en av nestorene i *Landslaget for språklig samlings*, da Ivar Grotnæss gikk bort i en alder av 75 år.

Grotnæss var født i Porsgrunn 6. april 1923. Han avla historisk-filosofisk embetseksamen i 1950 med engelsk m/amerikansk som hovedfag og norsk og fransk som bifag. I femti- og sekstiåra arbeidde han flere år som lektor i engelsk på høgskolenivå og gav også ut ei rekke lærebøker i faget. Han fant dessuten tid til å la seg engasjere som lønnssekretær i Norsk lektorlag og viste seg alt da som en framifrå taktiker i forhandlinger med styresmaktene.

Fra 1970 og fram til han ble pensjonist i 1988, var han tilsatt som undervisningsinspektør ved Pedagogisk seminar i Oslo. Han engasjerte seg i denn tida også sterkt i skole spørsmål, både nasjonalt og internasjonalt.

I samnorsksarbeidet kom Ivar Grotnæss med fra første stund. Han var med i den ungdomsgruppa som tok initiativet til å stifte LSS 5. april 1959, med seinere stortingsmann Arne Kielland som formann.

I åra 1969-1973 var Grotnæss først nestformann, dernest formann i Landslaget. I perioden 1971-73 var han også redaktør for bladet vårt.

Grotnæss representerte LSS i bokmålsseksjonen i Norsk språkråd i to fireårsperioder fra starten i 1972. Her gjorde han en stor innsats i kampen mot riksmålsfraksjonen, som den gangen var sterkt på offensiven. Det var sannelig ingen lett jobb å representere LSS i det språkpolitiske klimaet som herska i Språkrådet på den tida, men Grotnæss klarte dette på en måte som det står stor respekt av. At rettskrivingsreformen i 1981 ikke var særlig positiv sett fra vårt synspunkt, kan så visst ikke Grotnæss lastes for.

Som pensjonist lå Grotnæss såvisst heller ikke på latsida. Alt i 1989 – året etter at han sjøl var gått av med pensjon – ble han valgt til formann i Landsforeningen for offentlige pensjonister, og denne stillinga hadde han helt fram til nå i vår. Om innsatsen hans der forteller vel utviklinga i medlemstallet sitt: Da Grotnæss overtok hadde foreningen 1250 medlemmer, da han gikk av ni år seinere, var tallet over 12.000, altså ei tidobling!

Med Ivar Grotnæss sin bortgang har LSS mista en av sine mest markante skikkelser. Han var med helt fra starten og satt i sentrale posisjoner i en periode som var vanskelig for samlingsarbeidet. Men Grotnæss tapte aldri motet og talte Landslagets sak en måte som vi har all grunn til å takke han for i dag. Vi lyser fred over Ivar Grotnæss sitt minne.

Magne Aksnes/Arne Torp

Samnorsk som ide og praksis

Innledningsvis vil jeg si litt om hvordan denne artikkelen er bygd opp: Først vil jeg fokusere på selve begrepet samnorsk og kommentere og avgrense det. Så vil jeg gå inn på samnorsken som ide og praksis opp igjennom norsk språkhistorie og se på hvilke resultater som er oppnådd. Og til slutt kommer jeg til å avrunde det hele med en oppsummering og et lite blikk på hvordan situasjonen er for samnorsken i dag.

Begrepet samnorsk

Samnorsk er ikke et entydig begrep. For ganske nøyaktig 20 år siden holdt Kjell Ivar Vannebo en prøveforelesning for doktorgraden ved UiO, der tittelen var «Omgrepet samnorsk». Her kom Vannebo inn på det problematiske ved defineringen av begrepet samnorsk. Han pekte på at begrepet ikke har fast avgrenset betydning, at det er forskjellige oppfatninger og uenighet om hvordan begrepet skal tolkes, og at det derfor kan få nye betydninger og betydningsvarianter alt etter den enkeltes innsikt i, forståelse av og syn på språkpolitikken.

Jeg skal senere komme nærmere inn på hva Vannebo selv mener samnorsk skal forstås som, men ettersom samnorsk altså ikke er noe entydig begrep, kan det være klar- gjørende allerede nå å se på noen forskjellige betydninger. Så langt jeg kan bedømme, eksisterer det i hvert fall tre ulike betydninger av ordet. Etter den første betydningen kan samnorsk oppfattes som «fellesform av bokmål og nynorsk, hittil ikke realisert» (Gundersen (1967:148). Og senere når vi skal gå nærmere inn på denne varianten, skal vi se at den stemmer godt overens med det Vannebo og andre kaller «den teknokratisk begrunna sammensmeltingsideologien» eller «den klassiske samnorsktanken».

Dag Gundersen peker også på at det fins en annen betydning, som gjerne går igjen i typisk riksmålsideologi. Der er samnorsk det samme som radikalt bokmål, dvs. en konkret skriftspråksvariant som benytter seg av flest mulig samformer i rettskrivningen.

Den tredje betydningen av ordet samnorsk vektlegger det sosiale aspektet i målreisinga, en kamp for å heve statusen til det folkelige talemålet, å få folk til å skrive mer talemålsnært. Denne strategien fokuserer ikke på endemålet, men på selve prosessen. Og i den prosessen er det viktig med et samarbeid mellom nynorsk og radikalt bokmål for å søke å påvirke det konservative skriftspråket. En slik strategi blir ofte kalt «folkemålslinja» eller «folkemålssynet».

Når vi nå har sett at det ikke alltid er like lett å vite hva en mener med samnorsk, bør det også legges til at det hel-

ler ikke alltid er entydig hvem som går inn for en slik ideologi, og det kan, som jeg skal vise senere, variere fra tid til annen.

Etter denne muligens noe forvirrende innmeldningen skal jeg nå forsøke å samle trådene. Og da tror jeg det kan være fruktbart å følge ideen(e) slik den/de nedfeller seg i praksis gjennom vår språkhistorie. Men her kommer vi til et problem, og det er et problem som også Vannebo kommer inn på: Han sier at «samnorskideologien vil i og for seg kunne eksistere uavhengig av — ev. også forut for — samnorsktermen» (Vannebo 1979:166). Og hva betyr så det? Vannebo peker på at selve samnorsktermen ble først brukt av Moltke Moe i artikkelen «Nationalitet og kultur» i Samtiden (jf. Moe 1909). Men selve tankegangen hadde Moltke Moe og andre, deriblant Knud Knudsen og Arne Garborg, kastet fram tidligere.

Ernst Håkon Jahr har delt samnorskpolitikken inn i fire perioder, og for ham er den første perioden fra da ideen og termen blir født og får sin fremste talsmann i Moltke Moe. Denne perioden går fram til ca. 1917. Jeg begynner altså med Moltke Moe og tiden rundt århundreskiftet og regner det som begynnelsen til samnorskideologien, slik sett følger jeg både Vannebo og Jahr.

Moltke Moe – samnorskens far?

Moltke Moe så klart problemene som to atskilte skriftspråk førte med seg. Moes løsning på problemene var å søke samarbeidets vei. Allerede i 1886 hadde Moe sagt seg villig til å gå inn for et planmessig samarbeid mellom målformene, og i en berømt passasje fra artikkelen i Samtiden i 1909 sier han følgende:

Det ene kan ikke tyne det andet, kaste det ut av landet. Vi kan ikke skjære bort hverken vor gamle historie eller vor senere historie, kan ikke sette hverken by eller bygd utenfor. Begge må være med, hver fra sin kant, mot det store maal: et samnorsk sprog, vokset op av de levende talemaal, byernes som bygdernes.

Dermed blir begrepet samnorsk en realitet som innebærer et forsøk på tilnærming mellom daværende landsmål og riksmål for å nå fram til det endelige målet: ett norsk skriftspråk.

Tanken om et samarbeid mellom målformene oppstod ikke bare av praktiske grunner. En må nok også tilskrive den generelle samfunnssituasjonen en del: Nå som vi hadde kuttet de politiske båndene med Sverige i 1905 og gått ut av den språklige unionen med Danmark i 1907, var det mange som så det som naturlig for den nye selvstendige nasjonen å ha **ett** eget skriftspråk, og ikke to, slik at vi kunne stå på lik linje med mange andre kulturnasjoner.

Samnorsktanken får støtte

Det var ikke bare Moltke Moe som så hvilke problemer «tospråkstilstanden» førte med seg. I 1907 ble det vedtatt at alle i den høyere skole måtte lære seg begge skriftmålene. Og etter hvert fikk en se at de pedagogiske problemene ved gjennomføringen av dette var store. Skolemannen Hans Eitrem ble så en drivkraft i arbeidet med å få i gang et samarbeid mellom målformene. Han var med på et møte på Elverum i 1908 hvor det ble vedtatt en oppfordring til styresmaktene om å legge forholdene til rette for et samarbeid mellom riksmål og landsmål. Regjeringen svarte på dette ved å sette ned et utvalg som skulle se på om det var muligheter for å utjamne ortografiske forskjeller mellom riksmål og landsmål, og Eitrem kom med i dette utvalget.

I 1913 fulgte Venstre regjeringen opp med å utnevne en rettskrivningskomite med mandat om å søke tilnærming mellom landsmål og riksmål. Man snakket om «den størst mulige tilnærming mellom vort lands to skriftsprog» og «national samling paa grundlag av folkets virkelige talesprog». Dermed hadde myndighetene for alvor gått inn for en tilnærmingpolitikk, en tilnærmingpolitikk som medførte at riksmålet måtte akseptere at normeringsgrunnlaget ble utvidet fra «dannet dagligtale» til landets forskjellige talemål, og landsmålet måtte gi slipp på det arkaiske formverket og nærme seg en form som var enda mer allmenn enn den formen Ivar Aasen hadde lagt opp til. Ved valget i 1915 hadde Venstre et program der det stod at partiet ville «fremme al national vokster som fører frem til et samnorsk maal».

Også krefter i Riksmålsforbundet følte det uholdbare ved situasjonen med to atskilte skriftspråk. Alf Torp, Hjalmar Falk og Fridtjof Nansen var blant dem som var positivt innstilt til tilnærming. De var beredt til samarbeid for å hindre at nasjonen skulle forbli splittet i to separate skriftspråk. De kom med konkrete forslag til en samarbeidsvennlig riksmålsnormal, men fikk ikke gjennomslag i Riksmålsforbundet.

Moltke Moe døde i 1913, men samnorsktankene ble ført videre av Didrik Arup Seip. Seip ble utnevnt til professor i riksmål i 1916, og på slutten av tiltredelsesforelesningen sin sa han at når han nå tiltrådte professoratet, var «det med en bestemt vilje og et inderlig ønske om at kunne være med paa at fremme det maal vi ser frem mot: sproglig samling i Norge om 'ett sprog, høvelig for alle nordmænd'». Seip skulle snart få anledning til å være med på å legge premissene for en slik utvikling som han selv formulerte i dette sitatet. Han kom med i den komiteen som avsluttet arbeidet med det som skulle bli 1917-rettskrivningen.

Men før vi ser på hva som gikk i samnorsk lei i 1917-rettskrivningen, må jeg nevne at i 1916 ble organisasjonen Østlandsk Reisning (heretter ØR) opprettet. De sentrale lederne der var Eivind Berggrav, Halvdan Koht og

nettopp Didrik Arup Seip. Og med denne organisasjonen får samnorskideologien et tilskudd: Ernst Håkon Jahr har pekt på at det fra og med dannelsen av ØR har vært et prinsipielt skilte linjer i samnorskideologien: Den ene linja har vi fulgt til nå, dvs bestrebelsene for å løse to-språkssituasjonen og skape ett mål i Norge (jf. Moe og Seip). I ØR kommer den andre linja fram ved at lederne i organisasjonen legger vekt på forskjellige argumenter i målreisinga, selv om de er enige om selve språkreisinga og normeringsgrunnlaget. Synet til Seip kjenner vi jo, mens Koht og Berggrav fokuserer mer på psykologiske, pedagogiske og sosiale argumenter for folkemålslinja. Og denne folkemålslinja legger vekt på å bygge ned ulikhetene mellom målformene ved å la talemålet (folkemålet) gradvis få større rom og innvirkning i begge skriftmålene. Denne linja kan med rette kalles mindre resultatorientert enn den andre. Arbeidet til ØR fikk et visst gjennomslag i og med 1917-rettskrivningen. Og etterpå gikk ØR i spissen for arbeidet med å oppmuntre skolestyrene til å innføre de såkalte valgfrie formene fra 1917-rettskrivningen.

De valgfrie forandringene i 1917-rettskrivningen var blant annet for riksmålets del hunkjønn bestemt form entall og intetkjønn bestemt form flertall på *-a*, og fortidsformer på *-a* i svake verb som *kaste*, altså *kasta*. I landsmål støttet ØR innføring av former uten diftong, slik som *drøm*, *flom* for *draum*, *flaum*. Dessuten gikk de inn for bøyingsformer som *viser-visene* istf. *visor-visone*. Optimismen blant samnorsktilhengerne var stor etter 1917-rettskrivningen, og Seip trodde at rettskrivningen hadde lagt grunnen for en rask språklig samling og svarte selv ja på sitt eget spørsmål i tittelen på skriftet «Maalstriden avgjort av denne generation?» Men etter en kort periode med framgang for tilnærmingformene stabiliserte både riksmålet og landsmålet seg i relativt tradisjonell form. Den skriftlige usus samsvarte ikke med de entusiastiske forhåpningene til Seip.

Det skulle komme nye muligheter for samnorsktilhengerne etter hvert, fanesaken deres var bare nede i en midlertidig bølgedal: På årsmøtet til Østlandsk Ungdomsfylking, arvtakeren etter ØR, ble det i 1928 vedtatt enstemmig en resolusjon som krevde at myndighetene skulle sette ned ei nemnd til å vurdere rettskrivningen i landsmål og riksmål. Og organisasjonen mente at hvis en skulle nå fram til et samnorsk mål, måtte talemålet på Østlandet få mer innflytelse på landsmålsnormalen, og riksmålsnormalen måtte få større påvirkning fra det som var felles for landets talemål.

Denne henstillingen var nok med i betraktningen da ei ny rettskrivningsnemnd ble nedsatt i 1934. Som mandat foreslo departementet at nemnda skulle komme fram til

1 Ei tilnærming på norsk folkemåls grunn millom dei tvo måli i rettskriving, ordformer og bøyingsformer og

2 Ei avgrensing av den store mengdi dobbeltformer som no finst i baa mål.

Disse to prinsippene var i praksis problematiske, de kunne på en rekke punkter umulig forenes. I 1917 hadde man foreslått en rekke dobbeltformer for å løse på den strenge skriftnormalen, slik at de mange nye dobbeltformene skulle være brobyggere over til den andre språkformen. I 1938 var det tilnærmingen som veide tyngst, og det ble ingen dramatisk reduksjon av valgfriheten, men på enkelte punkter ofret man tilnærming for kutt i valgfriheten: For eksempel kunne en i nynorsken ikke lenger skrive *drøm, strøm, glømma, bæra, skjæra og je*, nå måtte en skrive de tradisjonelle formene *draum, straum, bera, skjæra og eg*. Det var noe som Seip kritiserte den nye rettskrivningen for.

Likevel må 1938-rettskrivningen betegnes som et av de store høydepunktene i samnorskhistorien, og grunnen til det må være at mye av det som Halvdan Koht stod for, ble realisert med denne rettskrivningen. Koht var Arbeiderpartiets målideolog og var med i rettskrivningsnemnda 1934 og hadde som rettesnor at kampen for folkemålet var en del av klassekampen, og han sa det slik:

I det nasjonale kulturarbeid vil partiet bygge på dei ekte folkelege tradisjonane, dei som har levd hos bønder og arbeidarar gjennom tidene. Difor vil det i målspørsmålet alltid stri for ekte folkemål, så det får større rom innafor både dei offisielle skriftmåla i lande, og til slutt kann føre dei i hop i einskap.

For Arbeiderpartiet ble det nå viktig å bruke samnorskpolitikken til å utjevne språkskillet mellom talt riksmål og det såkalte folkemålet. Og strategien som ble valgt, var å tvinge folkemålet inn i bokmålet. Og det ser vi ved at folkemålsformer som før bare hadde stått som tilbud i rettskrivningen, nå fikk status som hovedformer. Samnorskpolitikkerne i 1930-årene hadde også en tro på at en sammenvoksing av de to målformene var en naturlig konsekvens av den rådende samfunnsutviklingen. Rettskrivningskomiteen mente at det var i dialektene denne utviklingen viste seg, og det er noe av grunnen til at talemålet ble prioritert som normeringsgrunnlag i motsetning til de skriftlige tradisjonene. Arbeiderpartiets programfestede samnorskpolitikk fikk støtte fra både Venstre og Bondepartiet. Dermed kom allmenne politiske ideologier som likestilling, demokrati og sosialisme til uttrykk gjennom språkpolitikken som ble ført.

I tråd med oppvurderingen av det folkelige talemålet ble følgende former eneformer i 1938: *bjørk, bru, fjøl, fram, gleppe, hard, kald, renne, snø, tju, sju, meg, deg*, og en rekke diftongformer ble jamstilt: jf. *aleine, blaut, laus, graut, sjuk, mjuk, beit, sein, peip, tjukk, mjølk*. Videre ble *-a* obl. i feminine som er hunkjønn i norske folkemål — *bjørka, høna, nåla, øksa* osv., dessuten obl. *-a* i intetkjønn best. fl. i ca. 400 ord: jf. *dyra, garna, trolle, folka* osv. Etter 1938-rettskrivningen fikk altså tilnærminingsformene framgang (slik som i 1917). Et vedtak i Oslo-skolen fikk en viktig signaleffekt: Det ble vedtatt å gå inn for tilnærminingsformene, og dermed måtte forlagene regne med stor etterspørsel etter bøker med slike former.

Det som jeg hittil har sagt, er at samnorskideologien begynte som en reaksjon hos enkeltpersoner på at fornorskingsideologien hadde ført til en uheldig tilstand som medførte to separate nærbeslektede skriftspråk i Norge. Etter hvert ble denne reaksjonen organisert og politisert, og den ble utdypet og overtatt som offisiell norsk språkpolitikk, aller mest synlig med Arbeiderpartiet i regjeringssposisjon. Jeg sier ikke at en slik politikk fikk stå uimotsagt, det vet vi alle at den ikke gjorde, men den røde tråden i denne perioden er en fastlagt, offisiell kurs som styrte mot et samnorsk skriftspråk slik at tospråkssituasjonen i Norge skulle oppheves. Når vi nå kommer til tiden etter 2. verdenskrig, skal vi se at samnorskideologien settes på sin hardeste prøve.

Samnorsktanken i motvind

Historien om samnorsken i etterkrigstiden er en historie om gradvis tilbakegang. Det viste seg at den ideologiske motiveringen for samnorsken ble endret etter hvert. Det var særlig det sosiale argumentet for tilnærming som ble svekket i og med at den allmenne samfunnsutviklingen gikk i retning av sosial utjevning med urbanisering, høyere utdanningsnivå og større velstand for flere. Dermed var det nok de praktiske og økonomiske motivene for samnorskpolitikken som stod sterkest igjen.

Dessuten mobiliserte riksmålsbevegelsen for alvor i kampen mot samnorsk, og det riksmålstilhengerne mente med samnorsk, var som nevnt det radikale bokmålet. Fra riksmålets side ble kampen mot samnorsk ført ut fra to sentrale vurderinger: For det første protesterte riksmålsfolk mot det de mente var et markant og brutalt brudd med språklige tradisjoner. Og for det andre var motstanden en protest mot at det offentlige drev språkplanlegging — det var gått politikk i språksaken — riksmålsbevegelsen var for «fri sprogutvikling». Riksmålstilhengerne organiserte den såkalte *Foreldreaksjonen mot samnorsk*, som samlet inn over en halv mill. underskrifter mot samnorsken, og motstanden fikk en viktig symbolsk effekt ved at det omtalte Oslo-vedtaket fra 1939 ble omgjort i 1954. Dermed ble de radikale formene fra 1938 etter hvert borte fra lærebøkene. Men før det skjedde, skulle samnorskpolitikken nok en gang bli bekreftet med tiltak fra det offentlige.

Opprinnelig var det privatpersoner både på bokmåls- og nynorsksiden som først syslet med ideen om å få i stand ei norsk språknemnd. I Sverige hadde en slik blitt opprettet i 1944. Men det ble departementet som til slutt kom til å formulere retningslinjene for nemnda. Og mandatet for språknemnda var mer tilfredsstillende for samnorskfolk enn for riksmålstilhengerne, som hadde tenkt seg et uavhengig akademi noe i retning av det man har i Frankrike. Men den offentlige språkpolitikken i Norge lå fast på den kursen som hadde vært tidligere; i mandatet for språknemnda ble det fortsatt lagt vekt på tilnærming mellom målformene, for i formålsparagrafen stod det at

nemnda skulle «fremja tilnærming mellom dei to skriftmåla på norsk folkemåls grunn». Og et klart flertall i Stortinget gikk inn for denne paragrafen.

Nemnda konstituerte seg 4. april 1952 med Seip som første formann. Den nye språknemnda fikk i oppdrag å utarbeide en læreboknormal, og retningslinjene for arbeidet var langt på vei de samme som hadde ligget til grunn for 1938-rettskrivningen: Det skulle fortsatt legges vekt på tilnærming, samtidig som man forsøkte å skjære ned på antall valgfrie former — altså endringer i samnorsk lei.

Den nye læreboknormalen ble innført i 1959 og hadde vel som resultat at bokmål og nynorsk var ført noe nærrere sammen, men med nynorsken som den mest ettergivende part. Det sier sitt at vedtaket om den nye læreboknormalen førte til at de konservative nynorskmedlemmene Sigurd Kolsrud og Per Thorson trakk seg ut av nemnda. Nynorsken fikk nå tilbake de monoftongformene Seip beklaget ble tatt ut i 1938, men de ble bare sideform. Så nå kunne en i nynorsken igjen skrive *drøm, flom, løk, strøm, tom, dø, glømme, trøtt, øre* osv. Og en del tilnæringsformer i nynorsk som før hadde vært sideformer, ble nå oppjustert til jamstilte hovedformer: *Høra/høre, skole, søndag, vsa høyra/høyre, skule og sundag*, og i enkelte ord hvor y var den tradisjonelle vokalen, fikk ø innpass: F.eks. *bytte og bømte* som sideform, *følgje* som hovedform og *fylgje* som sideform, dessuten ble *mm* hovedform i mange ord som før bare hadde *m*: jf. *gammal, sommar*. I bokmålet ble flere av de jamstilte radikale formene fra 1938 oppjustert til hovedformer: *dogg* istf *dugg*, *trøtt* istf *trett*, *mjøl* istf *mel*, *sein* istf *sen* og *mage* istf *mave*, og hovedregelen for konkreter som er hunkjønn i vanlig norsk folkemål, var at de skulle ha obl. *-a* (jf. *boka, døra, senga, jorda, sola, stua* osv.), og abstraktene kunne ha valgfritt *-a/-en* (*sjela/sjelen, synda/synden*).

Med det som er sagt om samnorsken i etterkrigstiden hittil, skulle en kanskje ikke tro at samnorsktanken skulle bli nedprioritert. Men et lite tegn på at selve ordet samnorsk begynte å få uønskede konnotasjoner, var at ordet ikke stod nevnt i Arbeiderpartiets program i 1953, slik det hadde gjort tidligere. Nå stod det isteden: «Norsk språknemnd støttes så den gjennom vitenskapelig forskning kan følge språkutviklingen og fremme arbeidet for et felles skriftspråk på folkemåls grunn.» Og i begynnelsen av 1960-årene var det tydelig at språksaken ble en belastning for Arbeiderpartiet:

Ved årsskiftet 1963-1964 tok Arbeiderpartistatsråden Helge Sivertsen et initiativ som anses som en viktig signalendring i den betente språkpolitikken. Sivertsen nedsatte en komite som skulle drøfte hele språksituasjonen og komme fram til tiltak som kunne dempe den heftige språkstriden.

Komiteen som ble opprettet, den såkalte Vogt-komiteen, fikk som mandat å «ta opp til drøfting heile språksi-

tuasjonen i landet og gjera framlegg om tiltak som komiteen meiner kan tene til å ta vare på og utvikle vår norske språkarv». Komiteen kom med en innstilling i 1966. Der slår den blant annet fast at det er «prinsipielt uheldig at former som både har tradisjon i skriftspråket og er levende i litteratur og tale, utelukkes fra den offisielle rettskrivning». Denne formuleringen ble i ettertid trukket fram som det kraftigste signalet om at samnorskpolitikken var på hell. Dermed lå det åpent for at såkalte ute-stengte riksmålsformer skulle komme inn i rettskrivningsnormalen igjen, noe som ville være et skritt tilbake i tilnæringsstrevet og et viktig signal om at ettspråksstrategien var stilt i bero.

Samnorsktanken nedprioriteres

Med dette har vi ifølge Ernst Håkon Jahr kommet fram til den fjerde og siste perioden i samnorskpolitikken. Han regner med periode én som perioden hvor samnorskideen blir født og får sin viktigste talsmann i Moltke Moe. Den andre perioden er tiden med ØR og dialektørsla. I den tredje perioden blir samnorsklinja offisiell statlig politikk med Arbeiderpartiet og Halvdan Koht i spissen. Den fjerde innledes med at *Landslaget for språklig samling* (heretter LSS) blir dannet, men som avsluttes med at samnorsken blir nedtonet fra myndighetenes side. Dermed er vi også inne i den siste av Jahrs tre språkplanleggingsperioder: Den første er fornorskingsperioden, som avsluttes 1917. Den andre er tiden fra 1917-reformen til Vogt-komiteen, samnorskperioden, og den tredje er tiden etter Vogt-komiteen, dvs. avpolitiseringsperioden.

Det var nettopp noe av grunnen til at LSS ble dannet — at språkplanleggingen var på vei ut av den aktuelle politikken. Dermed måtte det private initiativ redde stumpene av den samnorskpolitikken som myndighetene hadde ført til nå.

LSS ble dannet i 1959 som en interesseorganisasjon som skulle videreføre og bygge på det arbeidet som offisiell norsk språkpolitikk mer eller mindre hadde hatt som rettesnor fra 1917, og LSS skulle arbeide for et samnorsk språk i framtiden som skulle bli resultatet av «gjensidig tilnærming mellom bokmål og nynorsk». Men det var vel ennå i begynnelsen av 1960-årene noe uklart hvilken retning organisasjon gikk i når det gjelder samnorskideologien(e). I 1966 fikk vi en viss indikasjon på at Arbeiderpartiets resultatorienterte språkpolitikk ikke ennå var skjøvet ut i mørket av folkene i LSS: I 1966 lanserte LSS en samlenormal, altså en samnorsk skriftnormal. Tanken om en samlenormal hadde tidligere (i 30-årene) blitt tatt opp av Seip, men den ble altså ikke realisert før med dette private tiltaket i 1966.

Den samnorske samlenormalen tok for seg formverk, lydverk og rettskrivning. I formverket holdt normalen seg til de samformene som hadde blitt realisert i og med 1938- og 1959-rettskrivningene. Men en fikk selvsagt proble-

mer der det ikke var samformer, og det ble løst ved at man enten la vekt på en form som stod talemålet nært, eller man valgte å jamstille nynorsk- og bokmålsformen, f.eks. *hester/hestar, vakrere/vakrare*. Vannebo sier at argumentene for denne samlenormalen var at LSS mente at den offisielle tospråkstilstanden medførte en rekke ulemper, at utviklingen gikk i retning samnorske former, at det var få praktiske hindringer i veien for en sammensmelting av målformene, og at det teoretisk ikke var noen vansker med å innføre et slikt språk i Norge. Disse argumentene for samlenormalen mener Vannebo er høydepunktet i det han kaller «den teknokratisk begrunna sammensmeltingsideologien».

Men så kommer Vannebo inn på det som kan regnes som et vendepunkt for samnorsken: Det ensidige teknokratiske samnorskprosjektet som gikk ut på at man på sett og vis skulle konstruere seg fram til et skriftspråklig kompromiss mellom bokmål og nynorsk og stå igjen med ett norsk skriftspråk, ble forlatt etter den såkalte talemålsdebatten i 1973.

Utgangspunktet for denne debatten var at Finn-Erik Vinje gikk inn for en overnorm for talemålet, et landsgyldig standardtalemål som var bygd på de to målformenes skriftsystemer; som forbilde ble blant annet forholdene i Sverige nevnt. Et slikt syn kolliderte kraftig med det synet som medlemmene i LSS hadde, og Vannebo konkluderte med at «felles for motstanderne av talemålsnormering var at de argumenterte ut fra klassebestemte, sosiale, psykologiske og pedagogiske synspunkter». Dette synet minner mye om en del av det som samnorskmenner som Halvdan Koht og Eivind Berggrav stod for i sin tid.

Vannebo mener at gjennom debatten om talemålsnormering kommer lederne i LSS fram til at det er det sosiale aspektet som må vektlegges i dagen norske språkstrid. Og det er også Vannebos syn. Det blir for LSS en bevisst prioritering først og fremst å arbeide for en oppvurdering av alt folkelig talemål, og deretter kommer framtidvisjonen om ett felles norsk skriftspråk bygd på talemålet. Og Vannebo siterer lederen i LSS på den tiden, Geir Wiggen, som sier at «ett språk er slett ikke nok og ikke viktigst».

Men tilbake til erkjennelsen om at «folkemålslinja» nå ble etablert som det primære for LSS. Hva bygger det synet på konkret, hvilke tungtveiende argumenter støtter opp om denne prioriteringen i samnorskideologien? Eller som Vannebo spør: «Hvilken språksosiologisk eller språkpsykologisk innsikt var så dyptgripende at den fikk hele bevegelsen til å endre karakter?»

Kort sagt kan man vel si at samnorskens forkjempere støttet seg til språksosiologisk forskning, som hadde konkludert med at de språklige variantene i et samfunn er likeverdige, ikke bare strukturelt-deskriptivt, men også funksjonelt sett, dvs at standardspråket er en dialekt som deskriptivt og funksjonelt står på linje med ikke-standarddialektene. I tillegg til dette hadde språkpsykologisk forsk-

ning understreket at hvis barn fikk undervisning i en overnorm som stod fjernt fra deres egen dialekt, så kunne det gi barna en psykisk knekk, identitetsfølelsen ble svekket. Og en filosof som Jürgen Habermas pekte på at en avgjørende endring av språket kunne bety at en ble fremmedgjort og det kunne skje et brudd med ens egen sosiale identitet. Tar en alt dette i betraktning, var det vektige grunner til at LSS ikke ville gå inn for talemålsnormering.

Rett før debatten om talemålsnormering ble et av forslagene til Vogt-komiteen realisert, i 1971 kom lov om Norsk språkråd. Den tidligere språknemndas «bundne» mandat var nå avløst av en noe rundere formulering som alle kunne godta. Det står riktignok i formålsparagrafen at rådet skal «støtte opp om utviklingstendenser som på lengre sikt fører målformene nærmere sammen», men det er klart at rådet ikke lenger har noen forpliktelse til å drive en forsert tilnærmingpolitikk, det er bare tale om å støtte opp om tilnærmingstendenser som kan tenkes å slå ut «på lengre sikt». Dessuten hadde riksmålsbrukerne fått tilsagn om at en rekke riksmålsformer ville bli tillatt i rettskrivningsnormalen igjen. Dette henger sammen med noe som stod i Vogt-komiteens *Innstilling om språksaken*, der det heter «at det generelt var uheldig at tradisjonelle riksmålsformer som er levende i litteratur og tale, skulle stå utenfor rettskrivningsnormalen». Og Vogt-komiteen sier også i en kommentar at komiteen går ut fra at «det foreslåtte språkvernrad tar denne sak opp».

I 1976 kom det første signalet om at riksmålstilhengerens ønskemål ville bli innfridd. Da ble det vedtatt at skoleelever fritt skulle kunne bruke *-en* i hunkjønn bestemt form entall og *-ene* i intetkjønn bestemt form flertall (jf. *stuen/dyrene*). Men det skulle komme et enda verre tilbakeslag for samnorsktilhengerne: I 1979 gikk nemlig bokmålsseksjonen i Språkrådet inn for at en rekke riksmålsord og *-former* kunne tas inn i den offisielle bokmålsnormalen igjen, og dette vedtaket ble endelig stadfestet av Stortinget i 1981.

At noe slikt kunne skje, var en stor påkjenning for en organisasjon som LSS. I *Språklig Samling* kommenterer Lars Vikør det som skjedde :

1981 var året da Stortinget sleppte riksmålsformene (med unntak av dei aller mest «fanete») inn i bokmålsnormalen, og det var det året som viste kor totalt avmektige motkreftene var i forsøka sine på å stoppe det ... LSS hadde ikkje kraft til noe som likna eit krysspress ein gong. Heile saka vår låg meir eller mindre i ruinar hausten 1981, og laget i svime. Vikør 1991:10

Etter 1981 skulle det også vise seg at det ble tungt å arbeide fortsatt for samnorsk, og Vikør er da heller ikke nådig over det som ble gjort i 1980-årene:

Ingen kan rømme unna historias dom, og når Endresen kjem med sin dom over åttiåras LSS, har han i og for seg en lett jobb — det vart jo ingen suksess. Som organisasjon står vi truleg svakare no enn i 1981. Vikør 1991:4

Jeg går ikke noe nærmere inn på arbeidet til LSS i 90-årene, men rent generelt er inntrykket mitt at LSS fortsatt pri-

oriterer det som jeg tidligere har referert til som folke-målslinja, men også at den klassiske samnorsktanken, som mange har kalt teknokratisk begrunnet, fortsatt har sine støttespillere og forkjempere i landslaget. Så på den måten eksisterer fortsatt spenningen mellom de to samnorskideologiene.

Konklusjon og oppsummering

I denne artikkelen har jeg prøvd å få fram at samnorsken vokste fram som et middel til å løse det som mange mente var en uholdbar situasjon, at Norge hadde to så like skriftspråk. Først var det privatpersoner som gikk i brejsjen for samlingstanken, men etter hvert ble denne holdningen overtatt av de toneangivende kreftene i norsk politikk. Dermed ble rettskrivningene av 1917, 1938 og 1959 og opprettelsen av Norsk språknemnd enkeltstående ledd i en helhetlig samnorskpolitikk ført av myndighetene. Men i løpet av den tiden ble samnorskbegrepet for mange utvidet eller spaltet. Og det er en spaltning eller utvidelse vi kan følge i arbeidet til ØR og synspunktene til Arbeiderpartiets målideolog Halvdan Koht. I riksmåls-sagtasjon blir samnorsk på denne tiden etter hvert synonymt med det radikale bokmålet som var et resultat av rettskrivningsreformene. Men i løpet av 1960-årene snur det seg for den samnorskvennlige språkpolitikken. Det kommer et press for å få språkstriden ut av politikken, og Arbeiderpartiet forlater sin tilnæringslinje. Dermed kommer tilbakeslagene for samnorsken og det nyopprettede LSS på rekke og rad, med bokmålsrettskrivningen av 1981 som det mest knusende. Og i løpet av denne perioden erkjenner LSS at en forsert sammensmeltingspolitikk er urealistisk, og dermed blir «folkemålslinja» fanesaken som forsøkes å holdes høyt, uten at det konkret fører til så mye.

Og så kan en spørre seg: Hva ble egentlig oppnådd med tilnæringspolitikken, ble den en suksess? Svaret på det må bli nei hvis vi tenker på den opprinnelige tanken om å oppnå ett samnorsk skriftspråk innen rimelig tid. Det har vi altså ikke fått i løpet av de ca. 100 årene som har gått siden tanken ble formulert. Men kan det være at en så fokusert samnorskpolitikk ikke har hatt noen effekt i det hele tatt? For å svare på det beveger jeg meg inn på et område hvor det er vanskelig å gi entydige og sikre svar, men vi vet og ser alle at både bokmålet, nynorsken og for den saks skyld riksmålet har utviklet seg siden f.eks. 1917, og at målformene ligger mye nærmere hverandre enn før.

Likevel er det ikke noen særlig tvil om at det er et moderat bokmål som dominerer i praksis, og slik har det vært helt siden samnorsken ble et politisk siktemål. Egil Pettersen har i en undersøkelse av bokmålsforfattere i årene

1937, 1957 og 1977 pekt på at et flertall av forfatterne holder seg til et moderat bokmål:

Fornorsking av bokmålet har vært det uttrykte mål for alle rettskrivningsreformene, med tanke på å føre våre to skriftspråk nærmere sammen. Undersøkelsen viser at det bare i noen grad er oppnådd. Men på ingen måte i det tempo og i det omfang som rettskrivningsnemndene hadde forutsatt eller håpet.

Pettersen 1993:163

For egen del kan jeg tilføye at hovedfagsoppgaven min, som er en synkron undersøkelse av språkformen i lærebøker på universitetsnivå i 1990-årene, ga det samme resultatet som Pettersens undersøkelse.

Men samtidig tror jeg nok at samnorskstrategien har vært en av grunnene til at former som *øya, hytta, kua, jenta* o.l. nå er de eneste gangbare, dvs. de er umarkerte former, og former som *døra, nesa, stua, senga* o.l. kanskje er på vei til å bli det. Det samme forholdet har vi med *bar-na, beina, bena* som umarkerte og former som *dyra, åra, garna, trolle* kanskje på vei til å bli det. For å sitere Vikør:

Det har altså skjedd ei utvikling der munnlege og folkelege former har fått ein meir nøytral stilverdi enn dei hadde før, og dermed blir dei og meir brukte — men framleis med klare stilistiske restriksjonar.

Torp & Vikør 1993:232

Som sagt er det vanskelig å si om dette ville ha skjedd uten en aktiv tilnæringspolitikk, men jeg tror Vikør har rett når han hevder at samnorskpolitikken har spilt en rolle på den måten at folkelige former har fått større prestisje, at samnorskpolitikken har vært med å bryte ned de språksosiale barrierene, samtidig som han understreker at det er stor uenighet om en slik politikk har vært til gagn for språket og språkbrukerne.

Litteratur:

- Gundersen, Dag. 1967. *Fra Wergeland til Vogt-komiteen. Et utvalg av hovedtrekk og detaljer fra norsk språknormering*
- Hanssen, Eskil. 1979. *Om norsk språkhistorie*. Universitetsforlaget
- Haugen, Einar. 1966. *Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundre* Universitetsforlaget
- Innstilling om språksaken 1966*. Særskilt vedlegg til Stortingsmelding nr. 15 1968-69
- Jahr, Ernst Håkon. 1974. *Østlandsk Reisning 1916-1926*
- Moe, Moltke. 1909. «Nationalitet og kultur» *Samtiden*. Opptrykt i Hanssen 1979.
- Pettersen, Egil. 1993. *Språknormering og forfatterne. Ortografi og morfembruk hos ti bokmålsforfattere for hvert av årene 1937, 1957, 1977*
- Torp, Arne & Vikør, Lars S. 1993. *Hovuddrag i norsk språkhistorie* Ad Notam Gyldendal
- Vannebo, Kjell Ivar. 1979. «Omgrepet 'samnorsk' Ei språkhistorisk, språksosiologisk, språkpsykologisk, språkstrukturell og språkpolitisk vurdering» I *Maal og Minne* hefte 3-4

Purisme som idé og praksis i norsk språknormering

Ordet purisme har i dag gjerne ein litt negativ klang hjå folk flest, og det blir ofte knytt til sneversyn og intoleranse. Men purismen har tradisjonelt hatt ein sentral plass i norsk språknormering og er enno aktuell i norsk språkpolitikk. Eg vil her seie litt om korleis fenomenet purisme har kome til uttrykk i norsk språknormering og peike på kva ideologiske omsyn som har lege til grunn for det. Eit slikt historisk perspektiv håpar eg vil lette forståinga for dei ulike synspunkta som er framme i dagens debatt.

Nynorskordboka definerer purisme som «det å arbeide for eit mål med minst mogleg av lån frå framande språk og mest mogleg av heimlege målmerke». Viss ein skulle bruke ein puristisk term for ordet purisme, ville ein til dømes kunne få ordet målreinsing - som er bygd opp av dei norrøne orda 'mål' og 'rein'.

Purisme er ein metode innan språkplanlegginga som først og fremst er brukt på leksikonet, men i norsk språkhistorie kan ein òg til ein viss grad tale om ein slags purisme når det gjeld stil. Det skal eg kome tilbake til seinare.

Ulike typar purisme

Valerij Berkov skil i artikkelen «*De nordiske språkene og purismen*» frå 1992 mellom to typar purisme - ein global og ein selektiv. Den globale purismen er retta mot alle framandord uansett opphav. Islandsk språkplanlegging er eit typisk døme på denne forma for purisme. Islendingane prøver finne nasjonale ord for internasjonale ord laga av greske og latinske element, på lik linje med ord frå til dømes engelsk og fransk. Omsynet til språkstrukturen er eit viktig argument for å rettferdiggjere denne politikken. Færøyane og Kina er døme på andre språksamfunn som står på denne linja.

Den selektive purismen går ut på å unngå framandord frå eit bestemt språk, samstundes som ein godtek framandord frå andre språk. Dette er nok den vanlegaste forma for purisme, og han har ofte bakgrunn i ein tidlegare periode der det framande språket har spela ei dominerande rolle. Difor er gjerne kulturelle, nasjonale og sosiale argument viktigare enn dei språklege som grunngeving for å drive selektiv purisme. Døme på denne forma for purisme finn ein i Tyrkia og Iran retta mot arabiske ord og i Vietnam retta mot kinesisk. Eit meir heimleg døme kan vere avvisinga av visse typar dansk-tyske ord i nynorsken.

Fleire andre språkforskarar har peika på at ein kan dele omgrepet purisme inn desse to hovudretningane, men dei har nytta andre namn. Til dømes talar Lars S. Vikør om ein generell og spesiell purisme i boka *Språkplanlegging*

- *prinsipp og praksis*. Han har òg den same inndeling som Berkov på objektplanet - det vil seie kva slag framandord purismen rettar seg mot. Her nyttar dei igjen ei todeling - i det Berkov kallar forandrande og vernande purisme. Dei tilsvarande omgrepa hjå Vikør er radikal og moderat purisme.

Den forandrande purismen rettar seg mot framandord som gjennom lang tid er innarbeidde i språket - altså det ein gjerne kallar lånord. Desse orda prøvar ein då aktivt å reinse ut av språket. Dette er eit radikalt inngrep, der føremålet er å prøve å kome tilbake til ein språkleg idealtilstand.

Den vernande purismen rettar seg mot framandord som enno ikkje er innarbeidde i språket. Det vil seie at ein freistar å skape heimlege ord i staden for dei framande før desse rekk å få ein posisjon som gjer at dei blir oppfatta som vanlege i det nasjonale ordforrådet.

Etter kvart skal eg syne at ein kan finne døme på både global og selektiv purisme i norsk språknormering og likeins døme på både den forandrande og den vernande varianten på ordnivå.

I tillegg til denne nasjonalt inspirerte purismen me har tala om så langt, så reknar Vikør med ein sosial purisme retta mot andre varietetar av det eigne språket. Denne purismen meiner han finst i dei fleste etablerte standardspråka. Desse vil normalt sette seg mot innverknad frå folkelege varietetar innanfor sine respektive språksamfunn. Han peikar på riksmålsrørsla her i landet som ein typisk representant for denne haldninga. Eg meiner at dette heilt klart er ei interessant vinkling på debatten om purisme, men denne vinklinga er så lite nytta i fagmiljøet at eg vel å ikkje gå nærare inn på ho i denne artikkelen.

Kva er språknormering?

Artikkelen skal altså handle om purisme i norsk språknormering. Dette krev ei viss avklaring av omgrepet språknormering. Språknormering er, igjen etter Vikør, det å fastsette reglar for det ein kan kalle det tekniske apparatet i ein språknormal - det vil seie rettskriving, bøyning og uttale. Desse talmessig avgrensa reglane utgjer i lag med dei grammatiske formorda det ein kan kalle ein normkjerne.

Utanpå denne kjernen ligg resten av ordtilfanget, uttrykk og seiemåtar, og reglane for korleis ein skal bygge opp setningar og tekstar. Her er det tale om ein prinsipielt uendeleg variasjon av moglegheiter. For denne delen av språket vil ikkje språkplanlegginga gå ut på å

lage reglar, men å sørge for at språket heile tida kan oppfyller nye skiftande behov hjå språkbrukarane ved til dømes å ta opp nye ord og motarbeide uheldige utviklingstrekk. Dette kallar Vikør for språkrøkt, og det inneber som regel rein rådgjeving. Men han peikar òg på at skiljet mellom desse to delane kan vere problematisk, særleg fordi delar av ordtilfanget kan vere normert. Og i vår samanheng, der me skal drøfte purisme, vert det særleg problematisk. Eg vil difor i det følgjande rekne det som her er skilt ut som *språkrøkt* inn under omgrepet *språknormering*.

Kven normerer?

Her i landet har det offentlege stått langt sterkare i arbeidet med språknormering enn i mange andre land. Men det var privatpersonane Ivar Aasen og Knud Knudsen som gjennom si språkplanlegging la grunnlaget for den språksituasjonen me har i dag. Allereie i 1862 kom Kyrkje- og undervisningsdepartementet med eit påbod om ei rettskrivingsendring. Utover 1900-talet har større reformer vorte utarbeidde av rettskrivingsnemnder utnemnde av departementet og deretter godkjende av Stortinget. Men private språklege interesseorganisasjonar og privatpersonar har heile tida prøvt å få innverknad på vedtaka, til dels med hell.

I 1952 vart Norsk språknemnd skipa som eit fagleg organ for språknormering, og denne nemnda vart i 1972 avløyst av Norsk språkråd. Der er dei fleste private interessegruppene representerte, i lag med universiteta, lærarorganisasjonar, medieorganisasjonar med fleire. Men Språkrådet er berre eit rådgjevande organ, for den endelege avgjerdsmakta ligg i Kyrkje- og undervisningsdepartementet og i siste instans i Stortinget. Mykje av forklaringa på det offentlege engasjementet kan ein finne i den sentrale rolla kampen om skulen har hatt i språkstriden. Og det er særleg her departementet har drive aktiv språknormering gjennom arbeidet med godkjenning av ordlister for skulebruk. Slik har dei lagt premissane for arbeidet til dei som kanskje driv den viktigaste forma for språknormering, nemleg lærarane.

I byrjinga var ...dansen

Når det gjeld idégrunnlaget for purismen her i landet, må det sjåast i samanheng med ein heilt grunnleggjande faktor i norsk språkhistorie i det heile: tapet av det norske skriftspråket under unionen med Danmark. Dette førte som kjent til to ulike strategiar for å skaffe landet eit eige skriftspråk igjen. Den eine var å rekonstruere eit norsk språk bygd på samnemnaren for dei norske dialektane. Dette var strategien til Ivar Aasen.

Den andre strategien gjekk ut på å fornorske det danske språket ut ifrå såkalla danna daglegtale. Knud Knudsen har vorte ståande som den viktigaste talsmannen for denne lina. Begge desse to norske språkplanleggarane frå

1800-talet kan kallast puristar. Men dei to målformene dei la grunnlaget for - nynorsk og bokmål - kom til utvikling i to ulike retningar når det galdt tilhøvet til purismen. Nynorsktilhengarane viste langt større vilje til å følgje læremeisteren enn bokmålstilhengarane.

Ivar Aasen

Målsetjinga til Aasen var å rekonstruere eit norsk skriftspråk som kunne fungere som eit alternativ til det danske språket ein nytta i landet. Han såg på ordtilfanget som ein viktig del av det nye språket. Det kan me sjå av at han rekna arbeidet med ordboka som vel så viktig som arbeidet med grammatikken. Ideane som låg til grunn for purismen til Aasen, var dei same som låg til grunn for målreisingstanken hans i det heile - det var først og fremst dei nasjonale og sosiale omsyna som talde. I og med at Aasen skulle byggje på dialektane, var det òg der han måtte hente orda frå.

Men i innleiinga til *Norsk Ordbog* frå 1873 peika han på at han ikkje hadde teke med ord som var innkomne frå andre land, og som for ein stor del berre vart brukte i visse mindre krinsar. Slike ord ville han ikkje ha med fordi folk ikkje med ein gong kunne sjå at dei var unorske. Ved å utelate ord som unekteleg var i bruk i landet, vert Aasen ein representant for det Berkov kallar forandrande purisme. Det nasjonale aspektet er heilt tydeleg i denne samanhengen:

Øg til de vigtigere Ord maatte jeg da henregne alle saadanne, som enten have en meget omfattende Betydning, eller som udgjøre Stamme eller Mellemeledd i en vis Slægt af Ord, eller som ogsaa have en vis historisk Betydning, idet de tilbyde en Bekræftelse eller Støtte for visse sjeldnere Ord i det gamle Sprog. Av saadanne Ord, som give Anledning til at fremdrage et eller andet dunkelt Fortidsminde, vilde jeg gjerne have saa mange som muligt. (Aasen 1873:11)

Her kjem ideane frå den tyske romantikken når det gjeld det nære tilhøvet mellom språk og nasjon tydeleg fram. Idealet var å kunne knyte det samtidige til ein historisk gullalder. For Aasen var denne gullalderen då ein nytta «det gamle Sprog», det vil seie norrønt. Målreisinga vart slik ein del av den nasjonale reisinga.

Men dei sosiale ideane var kanskje vel så viktige for Aasen, både allment i språkreisinga og i argumentasjonen for ei puristisk haldning. Dette kjem blant anna fram i forordet til *Norsk Grammatikk* frå 1864, der han peika på den urimelege situasjonen som oppstod under unionen med Danmark:

...derfor blev det nu netop Almuen, som maatte lære to Sprog. I Stedet for at Byrden av Sprogenes Ulighed skulde falde paa en enkelt Stand, som netop havde den bedste Leilighed til at tænke paa slige Ting, er denne Byrde kommen til at falde paa selve Folket, paa den tusinde Gange større Almue, som allermost kunde trænge til en Lettelse og ialfald til Befrielse fra unødige Møie. (Aasen 1864:4)

Denne møda presiserer han nærmare som

...al den Dunkelhed, som følger med en Sprogform, som er indført fra et andet Land, især hvis denne ogsaa har optaget en Mængde Ord og Former af ubeslægtede Sprog. (Aasen 1864:5)

Han peika slik på det problemet dei med minst boklærdom hadde med framandorda. Det sosiale argumentet blir

altså nært knytt til det me i dag vil kalle pedagogiske problem. Noko av dette tankegodset kan Aasen ha arva frå opplysningstida på 1700-talet. Nyare, radikale rørsler, som til dømes thranittane, kan òg ha hatt innverknad.

Eg vil òg kort peike på eit tredje moment som låg bak purismen til Aasen. Det er den innsikta han fekk ifrå den samanliknande språkvitskapen. Einar Haugen har i artikkelen «*Konstruksjon og rekonstruksjon i språkplanlegging: Ivar Aasens grammatikk*» vist at Aasen nytta metodane frå denne vitskapen til å stenge ute ord som ætta frå tysk og dansk. Her var særleg samsvarsreglane nyttige, fordi dei gjorde det mogleg å skilje ut dei heimlege elementa frå dei lånte. Argumentet for å gjere dette, var at dei framande elementa skipla dei heimlege reglane for avleiing og dermed gjorde språket vanskelegare å lære. Slik sett vart den samanliknande språkvitskapen ei forutsetning for både dei nasjonale og dei sosiale sidene av purismen til Aasen.

Global purisme som ideal

Når me no skal gå nærare inn på kva ord purismen til Aasen ramma, vert det naturleg å spørje: Var Aasen ein global eller selektiv purist? Eit slikt skilje er litt vanskeleg å bruke på Aasen, fordi han vingla noko att og fram. Men svaret må vel helst bli at han var begge delar. Idealet hans var nok nærmast ein global purisme, noko som kom særleg til uttrykk i det han sjølv skreiv på landsmål. Eit sitat frå innleiinga til *Prøver af Landsmaalet* frå 1853 kan syne dette:

Hvad jeg ellers i den hele Exempelsamling har havt mest for Øie, er netop Stilen og Udtryksmaaden. Jeg havde foresat mig at undgaae alle fremmede Udtryk og derimod betegne endog de vanskeligste Begreber med Ord af norsk Rod, om endog disse tildeels maatte være sjeldne eller ubekjendte. (Hellevik 1970:42f)

Dette var ein metode Aasen meistra i ein ekstrem grad. Alf Hellevik har i boka *Det rette ordet* frå 1970 synt at Aasen skreiv folkeopplysningsboka *Heimsyn* i 1875 utan å nytte eitt einaste framandord. Emna i boka var naturlære og verdshistorie, noko som gjer at ein i det minste kunne vente einskilde internasjonale kulturord frå gresk-latinsk opphav. Men Aasen skreiv til dømes 'himmelsyning' for 'horisont', 'eldberg' for 'vulkan' og 'ravkraft' for 'elektrisitet'.

Aasen stilte likevel ikkje noko absolutt krav om ein slik ekstrem purisme i landsmålet. I *Norsk Grammatik* kjem han inn på korleis ein bør stille seg til framande ord. Han meinte at det ville vere umogleg å halde slike ord ute av språket, og at det heller ikkje var nødvendig. Ein kunne godta dei innførte orda så lenge dei passa saman med heimlege former, ikkje var vanskelege for folket eller verka forstyrrende på reglane i språket.

Selektiv purisme mot dansk-tyske lånord

Desse krava meinte han at dei gresk-latinske orda oppfylte i langt større grad enn dei tyske, som var komne inn i språket gjennom dansk. Her kjem me inn på Aasen sin selektive purisme, som var retta inn mot dansk-tyske ord. Eit

sitat frå *Norsk Grammatik* kan illustrere tankegangen hans:

De tydske Ord falde riktignok lettere at bruge end andre fremmende Ord, men alligevel gjøre de dog megen Uleilighed, idet de indtrænge sig imellem hjemlige Ord, som de have nogen Lighed med, og derved forstyrre Begrebet om Orddannelsen, ligesom de ogsaa virke til at fortrænge adskillige gode Ord, som have tilhørt Sproget fra gamle Tider. (Her fra Gerdener 1986:41f)

Som døme på dette nemnde han ord med suffiksa -ri, -heit, -inna, -bar, -haftig, -agtig, prefiksa an-, be-, er-, ge-, hen- og und-, og til ein viss grad upp-, for- og fort-.

Men tidlegare hadde Aasen sagt klart frå om at det ikkje var større skam for norsk enn for dansk å ta slike ord inn i språket. Dette kjem fram i *Minningar frå målstriden 1858*. Eit slikt skiftande syn kjem særleg fram ved suffiksa -else og -heit. Oddvar Nes peikar i boka *Nokre affiks i nynorsk* på at Aasen hadde 37 else-ord i ordboka frå 1850, men at berre eitt var igjen som hovudoppslag i 1873. Det var ordet 'værelse'. Ein liknande lagnad fekk -heit i dei to ordbøkene. I *Norsk Grammatik* kom Aasen med framlegg om at ein burde nytte dei eldre suffiksa -leik, -dom eller -skap ved adjektivavleiingar. Når det gjeld *Norsk Ordbog*, som kom til å bli hovudgrunnlaget for ordtilfanget i landsmålet, var Aasen varsam med å ta inn både internasjonale kulturord og dansk-tyske lånord, sjølv om han dømde hardast om dei siste. Ein del hadde han likevel med. Men dei som tok opp tradisjonen etter han, skulle kome til å legge mest vekt på purismen mot dansk-tyske lånord.

Knud Knudsen og utviklinga på bokmålssida

Knudsen og Aasen var på mange måtar like når det galdt tilhøvet til purismen. Begge var det Berkov kalla forandrande puristar - dei ville reinse ut både framandord og lånord som hadde vore i språket lenge. På denne måten meinte Knudsen at det norske bokmålet kunne bli betre enn dansk, tysk og svensk. Det kjem fram i *Kortfattet redegjørelse for det dansk-norske målstræv* frå 1887:

Dette 'ænnu bedre' enn dansken osv., vil først og fræmst sige, at vi vil se å få stængt ute av vårt fræmtidsbokmål, om ikke nettop alle de utenlandske ord, som det ær mættet, proppet og fetet med, så dog den store flerhet av dem. Kunde dette lykkes, vilde det unægtelig ikke være for meget sagt, at vårt norske mål var av ordforråd, ikke alene jævn godt med våre grannefolks, men virkelig 'bedre', særlig for de mindre skoledannede samfundslag ænog et langt bedre meddele-middel mellem man og man, æn noget av de andre nordeuropæiske mål, i alle fal nu for tiden, ær. (Knudsen 1887:3)

I dette sitatet kjem òg idégrunnlaget til Knudsen fram, og det er det same som Aasen sitt - nemleg det nasjonale og det sosial-pedagogiske. No kan det verke som purismen var viktigare i livsverket til Knudsen enn han var i livsverket til Aasen. Knudsen framhevar i «*Redegjørelse*» at «*Ordforrådets norskhet ær målstrævet's hovedsak*», og han kritiserer i den samanhengen landsmålssida for å vere for mykje opptekne av former. For å vise dette peika han ironisk på at landsmålsfolk heidra eit ord som 'synkretist', berre det fekk bøyinga 'synkretistar -synkretistane'.

Knudsen stod etter det eg har vist her heilt klart på ei global puristisk linje. Men målstrevet hans hadde trekk av selektiv purisme òg. På det same viset som Aasen tala

Knudsen mot tyske ord som hadde teke vegen om Danmark. Han ville skilje følgjande slike prefiks frå framtidnorsken: an-, be-, bi-, er-, for-, -ge, og viste til døma: «ankomme, benytte, erfare, forglemme og gevinst». For ein del av desse ville det hjelpe å fjerne prefiksa, slik at ein fekk: «komme, nytte, glemme og vinst». Suffiksa -agtig, -bar, -haftig, -ige, -inde, -isk ville han heller ikkje ha med; t.d. «sortagtig, brugbar, mandhaftig, beedige, slavinde, overfladisk», i staden ville han nytte «sortladen, brukfør, mandomsom, edfæste, slave, overflatelig».

Hovudverket til Knudsen, *Unorsk og norsk eller fremmedords avløsning* frå 1881, er ganske enkelt ei fornorskingsordbok for dei som vil drive aktiv purisme. Boka inneheld nesten 1000 sider med framlegg om norske ord som ein kan bruke i staden for utanlandske. Finn-Erik Vinje peikar i boka *Et språk i utvikling* frå 1978 på at Knudsen hadde henta mykje av ordstoffet frå Aasen og ein del frå islandsk. Dessutan hadde han fått mange idear frå *Dansk hjelpeordbok* av dansken Hans Dahl. Han følgde i det heile nøyte med språkreinsingsrørslar i andre land, særleg i Norden.

Knudsen laga relativt få ord sjølv, og berre nokre av dei har fått plass i det norske ordforrådet. Som døme på slike ord nemner Vinje: «allmennskole, bakstrev, bakstrever, setningskjede, tonelag og hundreår». Knudsen nytta òg slike ord i det han sjølv skreiv, men då ofte med det framande ordet i klammer til forklaring. Men Kjell Venås (1997:14) meiner at Knudsen vart ståande som ein litt sær avvikar når det galdt haldninga til ordtilfanget på bokmålssida. Og ifølgje Vinje meinte samtida at dei fleste framlegga var påfallande og til dels komiske. Dette kan vere noko av grunnen til at han på lengre sikt ikkje fekk det same gjennomslaget på bokmålssida som Aasen fekk på nynorsksida.

Knudsen peikar i «*Redegjørelse*» sjølv på det han meiner er noko av grunnen til at han ikkje fekk gjennomslag i samtida:

Saken ær dog nok, at vi har et talrikt hjemmedansk folk i folket hær, en mængde højremæn og efterliggere, som stadig hålder igjen mot alt målstræv og således arbejder danskerne i hænderne, og mot sit fædreland. Først når hjemmedansken tagner, ('forstummer'), slår også danskdanisheden sig tiltåls, men vist næppe før. (Knudsen 1887:8)

Dette sitatet er særleg interessant i ideologisk samanheng, for her sluttar Knudsen seg til Arne Garborg si tonsjonslære slik ho vart presentert i *Den ny-norske Sprog- og nationalitetsbevægelse* frå 1877.

Bokmålssida vende altså Knudsen ryggen når det galdt purismen. Det kan verke som det stort sett er semje blant fagfolk om det synet Vikør presenterer i «*Språkplanlegging*», nemleg at bokmålet har stilt seg på ei heilt open linje andsynes lånord og framandord frå alle kantar - den 'frie språkutvikling' har fått rå. Berkov stiller seg rett nok i opposisjon til dette synet og kallar fornorskinga av bokmålet utover 1900-talet for ein slags selektiv, forandrande purisme, men dette er så kontroversielt at me skal sjå vekk ifrå det her.

Dei fyrste nynorskbrukarane

I staden skal me gå over til nynorsksida igjen og ta opp tråden der me slapp etter Aasen. For tida fram til den andre verdskrigen vil eg særleg byggje på tyskaren Wilhelm Gerdener si doktorgradsavhandling *Der Purismus im Nynorsk* frå 1986, supplert med synspunkt frå Kjell Venås si melding av denne avhandlingen i *Mål og Minne* i 1988.

Nynorsk hadde ikkje noka offisiell normering fram til 1901, så purismen var ei sak for kvar einskild språkbrukar. Eg vil difor seie litt om korleis nokre av dei viktigaste nynorskskribentane stilte seg til dette spørsmålet, særleg fordi det dei skreiv, måtte verke normerande på grunn av at det var skrive så lite på landsmål. Dei såkalla 'Bergensmålmennene' unngjeikk ikkje dei internasjonale kulturorda. Dei skreiv til dømes *anatomi, biologi, eksempel* og *telegram*. Men dei utelét konsekvent lett gjenkjennelege dansk-tyske lånord.

Aasmund Olavsson Vinje var prinsipielt på den same linja, som kan førast tilbake til Aasen. Eit sitat frå *Dølen* i 1866 kan vise dette:

Øg latinske og græske Ord ero vi mindre rædde en alle disse Oversætningar av Ord og Talemaatar fraa Tysk, som efter Holbergs tid ero komne inn i Bokspraaket. Dei latinske og græske Ord ero for det meste slike, som brukas i alle europæiske Tungemaal og dei liggja reint utanpaa Spraak-Organismen, men all Tyskedomen gjeng ved sitt nærare Slektskap meir in i Maalet og forvrengrer det. (Her frå Gerdener 1986:59)

Men i praksis nytta han nok fleire ord med endingane -heit og -else enn sine samtidige. I ettertid har Vinje særleg vorte kjent for at han laga nye ord for framande eller nytta gamle ord med nye tydingar og sette dei framande orda i klammer. Ein del av desse orda har fått innpass i språket. Det gjeld særleg dei som kom i staden for dei dansk-tyske, som til dømes 'gåseaugo' for 'anførselstegn', 'lysing' for 'bekjendtgjørelse' og 'smålåten' for 'beskjeden'. Orda han nytta i staden for internasjonale kulturord, hadde større vanskar med å få gjennomslag, til dømes: 'bladmeister' for 'redaktør', 'stevleik' for 'komedie' og 'livslære' for 'biologi'.

Arne Garborg var òg purist og vart det meir etter kvart. I nye utgåver av verka sine gjorde han mange brigde som kan kallast puristiske. Døme på dette er at han i *Ein Fritenkjar* frå 1881 nytta ord som 'Kamp', 'prøvde' og 'Spasertur', medan dei i nyttgåva frå 1902 var endra til 'Strid', 'freista' og 'Utgonge'.

Olaus Fjørtoft var ein av dei som veik mest ifrå Aasen når det galdt ortografi og morfologi, men i ordtilfanget følgde han stort sett Aasen, sjølv om han brukte nokre fleire ord med -heit. Til oppsummering av desse tidlege målmennene si innstilling til purisme høver eit sitat frå *Fram* i 1871 av Fjørtoft godt:

For eit e me einige om, og dæ e aa skrive norskt, og bruke berre norske Ord og Orsköp og Stil, so gott me kann, og inkje Dansk. Om dæ e me einige, men helde inkje om meir, men dæ e dæ meste. (Her frå Gerdener 1986:69)

Den puristiske haldninga var altså utbreidd blant dei før-

ste målfolka, særleg mot dansk-tyske lånord, men òg mot internasjonale kulturord. Alle dreiv i større eller mindre grad med aktiv ordlaging og eksperimentering. Noko av forklaringa på dette må ein sjå i samanheng med at dei skulle utvikle eit nytt skriftspråk som eit alternativ til ein mykje sterkare konkurrent. Det var difor viktig å kunne syne til reelle forskjellar og forbetringar.

Mot ein meir selektiv purisme

Den 6. februar 1901 vart den såkalla 'Hægstad-normalen' godkjend ved kongeleg resolusjon. I innstillinga frå Arne Garborg, Marius Hægstad og Rasmus Flo vart det ikkje sagt mykje om framandorda, men ei puristisk haldning kjem fram i ein liten sekvens:

Andre framandord enn namn er det no rettast å halda ute det ein kan, då det ikkje er mange av deim som vil høva rett i norsk mål, og kvart uhøveleg framandord som kjem inn vil vera til tynsl både for måle og anna. (Her frå Gerdener side 106)

Etter dette vart dei godkjenningspliktige ordlistene og lære-bøkene særleg viktige. Lærebokforfattarar som Leiv Heggstad, Matias Skard, brørne Eskeland med fleire følgde stort sett opp synet på framandorda som målfolk hadde hatt før dei.

Innføringa av sidemålsstilen i 1907 førte til endringar i ordtilfanget. Det hevdar i alle fall Kjell Venås med fleire i «*Tilråding om ordtilfanget i nynorsk*» frå 1981. Det skrivet skal eg kome tilbake til seinare, men i bolken om historisk bakgrunn peikar dei på nokre viktige punkt for vår samanheng: Sidemålsstilen førte til at ein del lærarar som var ustøe i nynorsk, måtte undervise i det. Difor vart det meir bruk for større ordlister. Rettskrivingsordbøkene til Lars Eskeland og Matias Skard kom på bakgrunn av dette i nye og auka utgåver i 1912. Her vart det teke opp ei mengd nye internasjonale kulturord - òg slike som Aasen hadde prøvd å unngå. Talet på dansk-tyske ord held seg lågt.

Rettskrivingsreformene i 1917 og 1938 førte til små endringar i ordtilfanget. I ordbøkene og ordlistene heldt dei fram med å ta opp internasjonale kulturord, medan dei vart endå meir varsame med dansk-tyske lånord, særleg dei såkalla anbeheitelse-orda. Purismen vart likevel noko uthola ved at ord med prefikset ge- og suffikset -inne glei inn i 1920-åra. Men ser ein på språkdebattane i heile denne perioden, så overskugga rettskrivingsendringane andre normeringsspørsmål.

Nokre personar klarte likevel å skilje seg ut som meir puristiske enn andre i mellomkrigstida: Alexander Seippel, Nikolaus Gjelsvik og Gustav Indrebø. Seippel viste seg som ein streng purist i arbeidet sitt med bibelomsettjing og i skriftet «*Ymse rettleiingar om målbruk*» frå 1932. Gjelsvik var særleg oppteken av det ein kan kalle ein puristisk stil, eller 'syntaktisk purisme' som Vikør kallar det i artikkelen «*I staden for -heit*». Vikør peikar ut boka *Von og veg* frå 1938 av Gjelsvik som sjølv grunnskriftet for denne syntaktiske purismen. Her reindyrka Gjelsvik ein norsk stil, som han rekna som langt betre enn den tyske

kansellistilen med rot i latin. Det var særleg viktig å unngå ein substantivisk uttrykksmåte, genitivuttrykk og passiv. Men sjølv om Vikør kallar denne boka ei grunnskrift, er det viktig å ha for auge at dette norske stilidealet hadde stått sterkt i målrørsla heilt sidan Aasen og Fjørtoft.

Indrebø såg på purisme og målreising som to sider av den same saka, nemleg det å skaffe Noreg eit nytt skriftspråk. Og det viktige for Indrebø var at dette vart eit kulturspråk som kunne hevde seg i lag med andre kulturspråk. Han la difor stor vekt på dei nasjonale argumenta. I praksis nytta han mange internasjonale kulturord og fram til midten av 1920-åra òg nokre få dansk-tyske. Etter det vart han ein meir konsekvent purist. Han gjekk særleg til åtak på suffikset -heit, som han meinte å svart ikring seg og tynte det norske språket si evne til ordlaging og vokster.

Språkkjensla åt Alf Hellevik

Når det gjeld perioden frå 1945 til 1980, oppsummerer Vikør i artikkelen «*I staden for -heit*» stoda for anbeheitelse-orda slik: I den praktiske normeringa har ord med prefiksa an- og be- vorte meir og meir aksepterte i nynorske ordlister, medan suffiksa -else og -heit har vore utsett for totalforbod, med unnatak av nokre få ord som 'stivelse og betennelse'. Venås er inne på det same i «*Om nynorsk purisme*» og peikar på at opninga for nye ord ikkje har vore bygd på faste prinsipp. Ho har stort sett kvilt på språkkjensla åt ordboksmannen Alf Hellevik. Dette er særleg viktig fordi ordlistene hans har fungert som ei slags vidaste ramme for andre ordlistelagarar og lærebokskrivarar. Opprettinga av Norsk språknemnd i 1952 førte ikkje til nokon endra praksis i normeringa når det galdt nynorsk purisme, utanom dei små brigda som Hellevik gjorde. Det same kan ein vel seie om etterfølgjaren Norsk språkråd fram til rundt 1980.

Men ein viss diskusjon om spørsmålet var det likevel i desse åra, og dialekt- og folkemålsbølgja i målrørsla i 1970-åra førte med seg ein del diskusjon om det dei kalla 'forbodslinja' i nynorsk. Fleire tok til orde for å opne for ord som var vanlege i dialektane, det vil seie mange anbeheitelse-ord. Dette kan ein gjerne kalle forpostfektingar før den verkelege striden byrja rundt 1980.

Striden i byrjinga av 80-åra

Dette året kom artikkelen «*Nynorsk for folket*» av Lars S. Vikør på trykk i *Syn og Segn* nr. 4, og denne artikkelen kan vel seiast å vere startpunktet for striden om ordtilfanget i nynorsk i byrjinga av 80-åra. I denne artikkelen går Vikør hardt ut mot den puristiske tradisjonen som har stengt ute anbeheitelse-orda frå nynorsk. Utgangspunktet hans er dette:

Nynorsken er i dag over det meste av landet eit ghettspråk. Han har ei norm som er særskilt tilpassa behova åt ein velutdanna elite med tid og overskott til å leva seg inn i den forfina skrifttradisjonen dette målet er ein berar av. For andre er nynorsken eit vanskeleg språk å lære, dvs. det som offisielt heiter 'god nynorsk'. (Her frå Lauvhjell 1983:52)

På bakgrunn av dette meiner han at purismen har utvikla seg til ei funksjonshemming for nynorsk. Han kjem med ein del konkrete døme på kvifor nynorsk er vanskeleg å lære. Desse døma går på inkonsekvens - korleis skal ein til dømes kunne vite at ein kan skrive 'behov', men ikkje 'behøve'? Han konsentrerer kritikken mot utestenginga av -heit, fordi det er produktivt i norsk. Han har ei viss forståing for frykta for at dette suffikset skal føre med seg ein ufolkeleg, byråkratisk stil, men peikar på at brennmerkinga av -heit har fremja ein substantivisk stil på norsk, fordi folk har fått inntrykk av at suffiksa og ikkje stilen er det viktige. Dessutan meiner han at erstattarane - dom -leik og -skap stort sett er litterære og ufolkelege.

Løysinga ligg, ifølgje Vikør, i at folk må ha rett til å bruke dei orda som kjennest heimlege og naturlege for dei. I forlenginga av dette meiner han at ein må bryte ned stilbarrierane, både i nynorsk og bokmål. Han avsluttar artikkelen med krav om at prinsippa i normeringa i nynorsk må vere bygde på eit fritt ordtilfang og klare krav til ein enkel og folkeleg setningsbyggnad. Ut ifrå denne artikkelen kan me sjå at Vikør ideologisk stiller seg på den sosial-pedagogiske linja.

Sigmund Skard svarte på artikkelen åt Vikør i *Syn og Segn* nr. 2 året etter. Tittelen på svaret var «*Framtida for nynorsken*». Der seier Skard seg samd i mykje av det Vikør legg fram, men han saknar nyansar, særleg når det gjeld dei allmenne slutningane. Eitt av dei punkta han peikar på, er at Vikør legg for lite vekt på estetiske omsyn; Garborg kunne nok nytte ordet 'bevilgning' i føreordet til Homer-omskrifta si, men han visste betre i ein litterær tekst. Og det meiner Skard at dei fleste lesarane hans var takksame for, langt utover nynorskleiren. Skard meiner at det ligg ein liknande tankegang til grunn for den varsame reguleringa av ordbruken ein finn i ordlistene heilt fram til i dag, og han peikar på at

...for dei fleste som skreiv nynorsk opp gjennom hundreåret, kjendest dette stilidealet, alt samanlagt, knapt som noko 'fengsel'. Meir var det tale om ei utfordring. Og skribenten kjende ofte at han fekk løn for umaken ved den heilslege stilsvip som i beste fall var resultatet. (Her frå Lauvhjell 1983:72)

Skard seier i konklusjonen sin at ein godt kan ta inn fleire dansk-tyske ord i nynorsken, men det må skje på nynorsken sine premissar, utan å bryte med den stilkaraktaren som er styrken til målet. Vidare peikar han på at bokmålsida viser liten vilje til å kome nynorsken i møte på samnorskgrunn - difor bør heller ikkje nynorsken som den svake parten skunde seg i møte, for då kan han gå stille under, utan vinst for nokon.

Desse to artiklane kan stå som representative for dei to hovudsyna i dette ordskiftet. Konkret førte ordskiftet, i lag med oppfordringar frå skulefolk, til at Norsk språkråd den 27.5.1981 gjorde vedtak om å setje ned ei nemnd som skulle vurdere ordtilfanget i nynorsk og gje ei tilråding om det.

'Venås-nemnda'

Oppgåva til denne nemnda var blant anna å sjå på om det var tilrådeleg å opne nynorsk skriftmål for ordtilfang som i den normerte tradisjonen medvite hadde vore halde ute. Spørsmålet var med andre ord om ein skulle lempe på den puristiske haldninga.

Andreas Bjørkum, Alf Hellevik, Magne Rommetveit, Kjell Venås, Lars S. Vikør og Dagfinn Worren vart oppnemnde til medlemmer i nemnda, Venås vart vald til formann. Rommetveit dissenterte. Resten av nemnda kom med ei tilråding der dei rådde til å halde fram med å utvide rammene for ordtilfanget i nynorsk. Men Vikør fekk ikkje fullt gjennomslag for sitt syn. Det vart opna for å ta inn ord med suffiksa -else og -heit, men ikkje for full opning på prinsipielt grunnlag. Orda måtte godkjennast enkeltvis av fagnemnda i Språkrådet. Dei opna òg for å ta inn fleire ord med prefiksa -be og -an, pluss ein del andre liknande affiks. I dei fleste tilfella peika dei på restriksjonar for å halde visse typar av desse orda ute.

I argumentasjonen for desse endringane peika dei på at ein i dag ikkje burde vere negativt bunden av tida då Noreg var i politisk samband med Danmark, og at nynorsk skriftmål vart til for å spegle av norsk talemål. Dei peika særleg på at det er viktig å ha ei romsleg haldning til ordvalet åt elevane i grunnskulen. I lærebøker og offentleg samanheng bør ein ha dei strengaste krava, fordi desse er normskapande. Argumenta deira mot eit heilt fritt ordtilfang går særleg på frykt for ein tyngre, substantivisk stil og omsynet til tradisjonen.

Rommetveit kom med ein dissens han kalla «*Merknader til tilrådinga om ordtilfanget i nynorsk*». Han opnar med å kritisere samansetninga av nemnda, fordi fagnemnda peika ut 5 medlemmer med nesten likt syn på norsk språkplanlegging. Styret i Språkrådet peika ut han sjølv i tillegg. Rommetveit presenterer synet sitt slik:

Eg kan godta at vi tek inn visse bokmålsord på det vilkåret at dei ikkje stengjer ute innarbeidde og betre nynorske seiemåtar, og ikkje kjennest som framandelement i det nynorske målsystemet. (Her frå Lauvhjell 1983:44)

Eit viktig poeng er at han meiner at nynorsken skal vere ein overbyggnad over dialektane som er lett å lære, både når det gjeld rettskriving, formverk og ordtilfang. Han vil at nynorsken skal leve vidare som eit sjølvstendig norsk mål. Dialektane er i tilbakegang og vil, ifølgje Rommetveit, spele ei underordna rolle i framtida - difor vil normalmåla avgjere språkutviklinga i landet, ikkje naturleg talemål. På bakgrunn av dette meiner han at det vil vere eit feilgrep å tufte nynorsk skriftmål på eit konglomerat av naturleg talemål som er oppblanda med meir eller mindre dårleg bokmål. Ein må i staden ta vare på innarbeidd nynorsk ordtilfang som gjev ei klårare og tydelegare bodskapsformidling enn dei abstrakte substantivkonstruksjonane i bokmål.

Når det gjeld opplæringa i norsk i skulen, meiner han at

ein må kunne skilje mellom gode og dårlege prestasjonar der som i andre fag. Rommetveit har òg i praktisk arbeid følgt opp den puristiske tradisjonen i målrørsla med å gje ut fornorskingsordbøker. Hans solide tilskot heiter *Med andre ord* og har undertittelen 'synonymordbok med omsetjingar til nynorsk'.

Språkrådet vedtok i januar 1984 ei form for kompromiss der både tilrådinga, dissensen og ymse høyringsfråsegner skulle liggje til grunn for arbeidet med normeringa av ordtilfanget i nynorsk i framtida. Det praktiske resultatet av denne prosessen vart at Språkrådet har teke opp fleire og fleire såkalla anbeheitlese-ord, altså ei svekking av den puristiske haldninga. Men debatten går framleis føre seg i ymse aviser og andre forum, og ein kan vel vente at striden vil kome att med full styrke når det skal leggast fram ny læreboknormal i nynorsk på årsmøtet til Norsk språkråd i år 2000.

Ideologiske brigde

Når det gjeld ideologigrunnet i denne debatten, kan me merke eit par interessante brigde ifrå Aasen sine dagar. For Vikør og meiningsfellane hans er dei sosial-pedagogiske argumenta sentrale, som dei var det for Aasen. Men medan Aasen nytta dei *for* ei puristisk linje, nyttar Vikør dei *mot* den same linja. At dette kan gjerast med ein viss logikk frå begge, seier ein del om utviklinga av språksituasjonen i Noreg dei siste 150 åra, både når det gjeld talemåls- og skriftmålssituasjonen.

Samstundes har dei nasjonale argumenta hamna heilt i bakgrunnen hjå dei som talar for ei meir puristisk linje. Ein del av forklaringa på dette kan ein nok finne i dei endringane i haldninga til nasjonalismen som den andre verdskrigen førte med seg. Sosial-pedagogiske argument retta mot ein tung byråkratisk stil er det viktigaste argumentet for desse òg. Dermed kan ein nok tale om ei avideologisering av heile purisme-debatten, i og med at det nærmast blir ein konkurranse om kven som har dei mest sosiale argumenta. Dette passar for så vidt inn i den generelle avideologiseringa ein ser i samfunnet elles.

Resultatet av normeringa

Som ei avslutning av denne bolken om normeringa av nynorsk gjennom den selektive purismen retta mot dansktyske ord vil eg ta med litt om resultatet av denne normeringa. Eg vil kort presentere nokre av resultatata frå undersøkinga Gerdener gjorde i si doktorgradsavhandling. Han har undersøkt stikkprøver frå dei viktigaste nynorske blada i kvart tiår frå 1890 til 1970, pluss eit utval nynorske lokalaviser frå 1983. Ved prefikset -an er det ei viss auke ifrå 1890 til 1970, medan det ved prefikset -be er tydeleg auke i etterkrigstida, særleg etter 1970. Men set ein desse opp mot dei godkjende nynorske orda, rår dei siste. Til dømes 60 treff for 'handsame', mot 22 for 'behandle', 23 med 'overtyde' mot 3 med 'overbevis' og

ved eit anna prefiks: 71 for 'røynsle', mot 25 for 'erfaring'. Det finst 8 døme på suffikset -heit i 1890, men berre frå eitt til tre i alle tiåra fram til 1970. I tilfanget frå 1983 er det 45, men mange av desse er sett i hermeteikn og blir altså sett på som sitat frå bokmål. Alt i alt syner undersøkinga at verknaden av purismen har vore sterk og at anbeheitlese-orda *ikkje* har trengt inn i nynorsk på brei front.

Nye puristiske tendensar

Til slutt vil eg seie noko om ein ny selektiv, vernande purisme som har dukka opp i etterkrigstida, nemleg kampen mot dei engelsk-amerikanske lånorda. Her stiller nynorsk og bokmål omtrent likt og får til dels støtte frå dei andre nordiske landa. Allereie Aasen meinte at desse orda kunne skape problem:

Engelske Ord kunne ogsaa på Grund af Udtalen, være besværlige nok; men heldigviis er det dog kun faa af disse, som ere blevne bekendte her i Landet. (Aasen 1864:§ 392)

Dette 'heldigvis' skulle ikkje kome til å vare så lenge. Einar Lundeby peikar i artikkelen «*Fremmedord - hva gjør vi med dem?*» på at det ved hundreårsskiftet var om lag 70 engelske lånord i norsk. I 1940 var talet kome opp i 418. Etter krigen har det vore ei kraftig auke. Boka *Nyord i norsk* viser at det fram til 1975 vart registrert 950 nye slike ord, av desse var 550 direkte lån. Dette gjeld allmennspråket, i fagspråka finst det mange i tillegg. Det er ikkje noko som tyder på at denne straumen vil stoppe.

Alf Hellevik peika på mengda av engelske lånord som eit problem i innleiingsføredraget sitt på det nordiske språkmøtet i Oslo i 1962. I samband med utnemninga av Vogt-komiteen to år seinare, uttrykte kyrkjeminister Helge Sivertsen at han òg var uroleg over den sterke påverknaden frå engelsk. Resultatet av arbeidet i komiteen førte som kjent til skipinga av Norsk språkråd i 1972, og dette normeringsorganet skulle bli sentralt i arbeidet mot språkpåverknaden frå engelsk. Legitimeringa av dette arbeidet ligg i lovvedtaket frå Odelstinget. Der står det blant anna at rådet skal «verne om den kulturarv som norsk skriftspråk og talespråk representerer».

Eric Papazian peikar i artikkelen «*Norsk språknormering i dag*» på at Språkrådet har nytta hovudsakleg to strategiar mot engelske lånord. Den første går ut på å erstatte orda ved å lage meir heimlege ord, til dømes 'skriveprosjektor' for 'overhead projector'. Den andre og mest vanlege strategien går ut på å tilpasse framandorda til det norske systemet. Fornorsking av skrivemåten er mest vanleg - til dømes 'krål' skrive etter norsk uttale utan bokstavane 'c' og 'w'. Men fornorsking av til dømes bøyging er òg nytta. Ein tredje strategi kan vere å oppmuntre bruken av eksisterande ord i staden for dei framande, som 'frist' i staden for 'deadline'.

Men Språkrådet har hatt problem med å få gjennomslag for framlegga sine og har difor sett i gang fleire kampanjar, m.a. «Aksjonen for språkleg miljøvern» i 1990. Når det gjeld det ideologiske grunnlaget for den selektive pu-

rismen mot engelsk, er det ikkje ulikt det ideologiske grunnlaget for andre puristiske retningar i Noreg - ein nyttar både nasjonale og sosial-pedagogiske argument. Lundebry (1987:239) meiner at det nasjonale argumentet har vore det viktigaste. Kåre Skadberg (1987:10) hevdar tvert om at dei pedagogiske argumenta har vore avgjerande.

Generelt vil eg seie at det verkar som det ideologiske har vore monaleg neddempa i arbeidet til Språkrådet, og at praktisk-vitskaplege omsyn har vore framtrødande. Det kan verke som det stort sett er semje i språkmiljøa i Noreg om at ein må prøve gjere noko med alle dei engelske lånorda som kjem inn i norsk, kanskje med unntak av nokre få einskildpersonar som vil ha ei heilt fri språkutvikling. Dansken Jørn Lund hadde ein litt syrleg kommentar til denne konsensusen på ein konferanse om språkplanlegging på Geilo i 1990:

Den ny 'Aksjon for språklig miljøvern' har kunnet samle norske sprogfolk om en sag, hvilket i sig selv er en bedrift, der vil indskrive sig i sproghistorien. (Lund 1991:132)

Oppsummering

Som ei oppsummering vil eg peike på at purismen har vore ein sentral del av norsk språknormering, både i teori og praksis, men med ulik styrke til ulike tidspunkt. Eit høgdepunkt slik sett var det nok med den globale, forandrande purismen hjå Aasen, Knudsen og den tidlege målrørsla. Utover 1900-talet fann ein purisme mest på nynorsksida, og han kom som idé litt i skuggen av fornorskingslinja, men vart oppretthalden i praksis gjennom den selektive purismen retta mot dansk-tyske lånord og den byråkratiske stilen desse førte med seg. Denne linja vart det først for alvor sett spørjeteikn ved i byrjinga av 1980-åra. Nasjonale og sosial-pedagogiske argument har heile vegen vore viktige for å legitimere purismen. I 80-åra vart dei sosial-pedagogiske argumenta òg vendt mot purismen.

I etterkrigstida har ein samstundes fått ein ny selektiv, vernande purisme retta mot engelsk-amerikanske lånord. Han har vore særleg sterk i den siste tida og blir òg legitimert ut ifrå nasjonale og pedagogiske argument. Her har

nynorsk- og bokmålsida på ein måte kome kvarandre i møte gjennom arbeidet i Språkrådet.

Flere ting tyder på at purisme framleis kjem til å vere ei heit potet i norsk språknormering - med plan om ny læreboknormal i nynorsk i år 2000 og ei stadig sterkare internasjonalisering av samfunnet.

Litteratur

- Berkov, Valerij 1992. «De nordiske språkene og purismen» I *Maal og Minne* hefte 1-2
- Gerdener, Wilhelm 1986. *Der Purismus im Nynorsk*. Kleinheinrich. Münster.
- Haugen, Einar 1975. «Konstruksjon og rekonstruksjon i språkplanlegging: Ivar Aasens grammatikk». I Myhren (red.) 1975
- Hellevik, Alf 1970. *Det rette ordet*.
- Knudsen, Knud 1887. *Kortfattet redegjørelse for det dansknorske målstræv*.
- Lauvhjell, Arne (red.) 1983. *Heit strid om nynorsk*. Novus
- Lund, Jørn 1991. «Statstyring, markedsmechanismer og brugsbehov». I Sandøy m.fl. 1991.
- Lundebry, Einar 1987. «Fremmedord - hva gjør vi med dem?» I Lundebry, Einar 1994. *Norsk og Nordisk*. Ernst Håkon Jahr og Geir Wigen (red.) (Festskrift).
- Magne Myhren (red.) 1975. *Ei bok om Ivar Aasen*.
- Nynorskordboka. Definisjons- og rettskrivingsordbok*. Det Norske Samlaget. 1986.
- Nes, Oddvar 1984 *Om nokre affiks i nynorsk*. Universitet i Bergen.
- Papazian, Eric 1991. «Norsk språknormering i dag. En analyse av Norsk språkråds normering av bokmålet det siste tiåret». I Sandøy m.fl. 1991.
- Rommetveit, Magne 1983. «Merknader til tilrådinga om ordtilfanget i nynorsk». I Lauvhjell 1983.
- Sandøy, Helge m.fl. (red.) 1991: *Språkideologi og språkplanlegging i Noreg*.
- Skadberg, Kåre 1987. «Prinsipp som er lagde til grunn for normeringa av nynorsk det siste tiåret». I Venås, Kjell 1987 - *Mål og medvit*. (Heidersskrift).
- Skard, Sigmund 1981. «Framtida for nynorsken». I *Syn og Segn* nr. 1. Her frå Lauvhjell, Arne (red.) *Heit strid om nynorsk*. Novus 1983.
- Venås, Kjell m.fl. 1981. «Tilråding om ordtilfanget i nynorsk». I Lauvhjell 1983.
- Venås, Kjell 1988. «Om nynorsk purisme» I *Maal og Minne* hefte 1-2
- Venås, Kjell 1997. «Purisme - historisk oversyn». I *Norsk språkråds skrifter nr. 4 - Purisme på norsk?*
- Vikør, Lars S. 1980. «Nynorsk for folket?». I *Syn og Segn* nr. 4. Her frå Lauvhjell 1983.
- Vikør, Lars S. 1990. «I staden for -heit. Ein studie i syntaktisk purisme». I *Maal og Minne* hefte 1-2.
- Vikør, Lars S. 1994. *Språkplanlegging. Prinsipp og praksis*. Novus.

Godt journalistspråk

I Aftenposten 16. august i år kom jeg over følgende lille leserinnlegg, og kom til å gjøre meg noen små og ubetydelige tanker i den anledning. Laget har jo framtreddende medlemmer som iallfall er minst førsteamanuensis i journalistutdanning, og det i Oslo. Dessuten er det ikke hver dag lenger at Aftenposten bringer rørende iltre leserinnlegg der treffende eksempler på "et kaudervelsk samnorsk" oversettes til og settes opp mot "korrekt riksmål (bokmål)". Og jamen får vi ordet "knot" med på kjøpet, i anførselstegn, til og med — det var lenge sia sist!

Og det blir lenger og lenger mellom hver gang, faktisk, så derfor gjorde det litt godt, dette her, endelig å bli tråkka på språkfoten igjen. Det kan jo bli for lunkent, liksom! Er vi ikke språklige uvenner lenger? Skal vi heretter for evig og alltid bli møtt med saklig overbærenhet? Vil den repressive toleransen ta helt overhånd? Nei, la oss iallfall en gang i blant få en smålig, sneversynt og fordomsfull debatt om a-former og diftong. De gamle sluggera kan da ikke være falt fra hele gjengen? Per Egil Hegge skriver jo fortsatt, og så Jan E. Hansen, da, men han skriver så ekvilibristisk dobbeltironisk at nesten ingen skjønner når han er spydig.

Dessuten — jeg tør nesten ikke taste det — er det lenge sia jeg så den første a-formen på trykk i Aftenposten, i et partisipp brukt som adjektiv, på sportssidene, riktignok, men det var i et referat, ikke i en replikk. Aftenpostens journalister i alle avdelinger konkurrerer jo ellers nå om å være best til å gjengi intervjuobjektets dialekt!

Og på leser- og lyttersida er det bare slapt, det må jeg si. Enkelte ting engasjerer fortsatt; blant annet stiller Finn-Erik Vinje seg i spissen for årvisse aksjoner mot obligatorisk sidemålsundervisning i skolen og så videre, men det ender opp med ikkeno', det også. Jeg husker med glede Sofie Helene Wigert i fresende duell med mållagets sekretær på radioen, så engasjert og hatsk at programlederen begynte å stamme! Jeg rødmer av opphisselse når jeg tenker på hvilken opplevelse det var når jeg i gamle dager (!) leste innlegg i Østlandets Blad fra formannen i Ås riksmålsforening der han påpekte hvilket overgrep det var å bli nekta å bytte inn igjen frimerker det sto "Noreg" på når han var på postkontoret — i en bokmålskommune, som han skreiv!

Sånn kunne jeg fortsatt. Men det spørs om ikke Per Brynildsbakken og jeg bør søke andre jaktmarker enn avisenes leserbrevspalter når vi skal kjenne adrenalinet strømme. Ingen bryr seg så veldig lenger. Morgendagens Aftenposten-journalister vil trulig ikke lenger skjelve mellom *da* og *når*, de er på god vei til å bruke *de* som objektsform og de bruker de a-formene som passer dem (og jeg jobber for at det skal passe dem å bruke en del!).

Men det var et godt forsøk, Brynildsbakken, du skal ha takk for bryet. Jeg trur heller jeg begynner med base-hopping, jeg ...

KORT ... SAGT

Godt journalistspråk

I NRK-P2 sendes det hver søndag et program, kalt «Språkteigen», som jeg lytter på med interesse, da det der kommer frem ting som man både kan gledes og gremmes over – kanskje mest det siste.

Søndag 9.8. var det et intervju med en språkprofessor ved Journalisthøyskolen med tema om norske nåværende og fremtidige journalister behersker vårt språk på en tilfredsstillende måte. Til dette svarte professoren både «ja» og «nei» - noe som kanskje ikke er så merkelig når man kunne høre hvordan han selv ordla seg. (Han snakket nemlig hverken rent riksmål (bokmål) eller nynorsk, men noe jeg vil kalle for «knot»!)

Som noen få eksempler kan nevnes ord som «teksta» (teksten), «finna» (finne), «utvanna» (utvan- net), «gjennomganga» (gjennom- gangen), «tida» (tiden), «vellykka» (vellykket) og «nyskapinga» (nyskapingen). Ordene i parentes er mine egne «oversettelser», men enhver kan jo bedømme om våre journalisters skriveevne blir noe bedre av å late og skrive et kaudervelsk samnorsk enn å mestre et korrekt riksmål (bokmål), når opplæringen blir foretatt av slike lærerkrefter?

PER BRYNILDSBAKKEN,
Oppegård

Innhold

Redaksjonelt.....	2
Ragnar Baartvedt døde 30. august.....	3
Ivar Grotnæss død.....	4
<i>Atle Mosling</i> : Samnorsk som ide og praksis.....	5
<i>Magne Rogne</i> : Purisme som idé og praksis i norsk språknormering.....	11
<i>Pål Styrk Hansen</i> : Godt journalistspråk.....	19

Etterlysing av stoff

Midt i sommerferien fikk jeg tilsendt et manus som inneholdt en del kommentarer til noe jeg hadde skrevet i forrige nummer av bladet. Når disse kommentarene ikke kommer på trykk i dette nummeret, skyldes det ganske enkelt at dette manuset forsvant helt for meg i sommerferien, noe som jo er en usedvanlig dårlig unnskyldning tatt i betraktning av at været i sommer var kjøligere enn på mange år. Dersom dette noen gang skal komme i bladet – noe jeg gjerne vil medvirke til at skjer – må jeg altså be om at den som måtte ha skrevet det, sender det om igjen, og da gjerne på diskett (det var skrevet på data, tror jeg) eller som vedlegg på e-post – det siste er nok det aller sikreste, for datamaskinen er så stor at den klarer jeg faktisk ikke å rote bort!

Med det samme vil jeg for øvrig nytte høvet til å etterlyse stoff til bladet reint generelt – vi vil gjerne få inn stoff om språklige emner som kan tenkes å interesse våre lesere.

Stoff kan sendes direkte til redaktøren, adr. Bærumsvn. 144A, 1342 Jar, eller e-post: arne.torp@inl.uio.no